

Усенгазиева Г. С., Чоров М. Ж.

**ЭКОЛОГИЯ КУРСУН ОКУТУУДА СТУДЕНТТЕРГЕ ЭКОЛОГИЯЛЫК БИЛИМ
ЖАНА ТАРБИЯ БЕРҮҮ**

Усенгазиева Г.С., Чоров М.Дж.

**ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ВОСПИТАНИЕ УЧАЩИХСЯ В ПРОЦЕССЕ
ПРЕПОДАВАНИЯ КУРСА ЭКОЛОГИИ**

Usengazieva G.S., Chorov M.Zh.

**ENVIRONMENTAL EDUCATION AND EDUCATION OF STUDENTS IN THE
TEACHING OF THE COURSE OF ECOLOGY**

УДК 370.12

Бул макалада жогорку окуу жайларда экология курсун окутуудагы экологиялык билим, тарбия берүүдөгү көйгөйлөрдү чагылдырат.

This article deals with environmental education, upbringing and the problems that arise when the teaching environment of higher education.

Кыргыз республикасынын жогорку окуу жайларда үзгүлтүксүз экологиялык билим берүү концепциясында (2003-ж.) каралган экологиялык билим берүүнүн негизги максаты - тиешелүү профилдеги жогорку квалификациялуу, бийик интеллектке жана маданиятка ээ болгон терең билимдүү, экологиялык туруктуу өнүгүүнү жакшы түшүнгөн жана ага карата аракет жасаган, келечекте алган билимин мамлекеттин саясий чечимдери жана программалары менен бириктире колдонуу менен адистерди даярдоо.

Экологиялык билим берүүнүн мазмуну бул экологиялык билим берүү идеяларын жүзөгө ашыруу, анын негизги бөлүмдөрүн, табигый-илимий дисциплиналарды экологиялаштыруу.

Жогорку окуу жайлардагы экологиялык билим берүүнүн «адам-коом-техника-жаратылыш» системасынын компоненттеринин өз ара карым-катнашы тууралуу орто мектептерде табият таануу предметтеринен алган билимдерине таянып «Биология» адистиктерин даярдоодо «Жалпы экология» курсунан экологиялык билим берүүдө активдүү-чыгармачыл аракет талап кылынат.

Экологиялык билим берүүнүн усулдары, формалары жана каражаттары окуу-тарбия жана өз алдынча иштер аркылуу жүргүзүлөт.

«Жалпы экология» курсу III-IV курстардагы келечектеги биолог мугалимдер үчүн 160 сааттык көлөмдө киргизилген (86 саат – аудиториялык, анын ичинен 46 саат-лекция; 40 саат; 74 саат студенттердин өз алдынча иши). Жогоруда айтылгандай, студенттердин орто мектепте алган билимдерине таянып, экология курсун окутууда программада берилген темаларды жана студенттердин өз алдынча иштерин баалоо алардын чыгармачыл аракеттерин эске алуу менен төмөнкүдөй принцип менен жүргүзүлөт.

Өз алдынча иштердин темалары:

- Ар бир теманын: а) мазмуну; б) максаты; в) адабияттары (негизги жана кошумча);
- Презентация (слайд, реферат);
- Талкуулоо;
- Баалоо;
- Жыйынтыктоо.

Көрсөтүлгөн иш-чаралар студенттердин демилгеси менен белгиленген убакытта өткөрүлөт.

Студенттердин өз алдынча иштеринин чыгармачылык жол менен, б.а. кыргыз элинин көркөм адабий чыгармаларындагы акылман-ойчулдардын калтырган накыл кептерин, макал-лакаптарды ар бир жаңы теманы өтүүдө жана өз алдынча иштерде колдонуу принциби коюлган. «Манастагы» осуяттарды студенттерди эмгекке тарбиялоодо, экологиялык тарбия берүүдө колдонуунун мааниси чоң экендигин эске алып, эпостогу «*Арыбас мээнет, алдыңкы өнөр-билим аркылуу бакубат дөөлөткө умтулуу*», «*Табият менен таттуу мамиледе болуу*» сыяктуу ураандарды экология курсунун мазмунуна киргизүүнү сунуштоо менен эстетикалык тарбия берүү табияттын сулуулугун кабыл алууга жана жашоо чөйрөсүндөгү чыгармачылык жөндөмдөрдү арттырууга багытталган.

Ч.Айтматовдун чыгармачылыгында коомдун орчундуу саясий, социалдык жана адеп-ахлактык маселелердин курч коюлушу, интеллектуалдуулук, жалпы адамзаттык маселелердин философиялык өңүттө чечилиши, адам баласынын жан дүйнөсүн психологиялык андап билүү менен экологиялык көйгөйлөрдү чечүүгө кошкон салымы тууралуу студенттерге маалымдоо. Анын «Кыямат», «Жаныбарым, Гүлсары», «Тоолор кулаганда» деген чыгармаларында «Адам - Жаратылыш» маселеси курч коюлган.

Жандуу жаратылыштын фундаменталдык касиеттеринин бири болгон «Биологиялык ритм» деген теманы өтүүдө студенттерге мээге чабуул ыкмасын колдонуп, *Ай асмандан түн кетет, таң атса аптап күн кетет, он эки айда жыл кетет. Айдын он беши жарык, он беши караңгы* деген саптарды пайдалануу менен кыргыздын руханий кенчи болгон маданий мурастарын таанытабыз. Студенттер бул теманы талкуулоодо организмдин белгилүү бир убакыт ичинде кезектешип ыргактуу алмашышы – биологиялык ритм деген аныктама менен таанышат, о.э. ички (физиологиялык) жана

тышкы (суткалык, куюлуу, тартылуу, сезондук) ритмдерди классификациялоону белгилешет.

Ал эми «Суу – жашоо чөйрөсү» деген темада жер шарынын жалпы аянтынын 71%, б.а. 1/800 бөлүгүн гидросфера ээлей тургандыгын, суунун физикалык, химиялык касиеттерин, суусуз жашоо жок экендигин *Суу сыйлаган зор болот, суу кордогон кор болот; Илим - элге, суу – жерге; Жаан каарына алса, тамары тамчы; Жер казанга кубанбайт, көл ичкенге суусу соолубайт; Суудан айрылса балык өлөт, элден айрылса баатыр өлөт; Суусуз жер көгөрбөс, сүйлөөк эр көгөрбөс; Терең суу менен бойлошто, билимдүү менен ойношто* деген сыяктуу макал-лакаптар менен бышыктап, теманы толуктоого болот. Суунун табигый корун үнөмдүү пайдалануу үчүн анын жер үстүндөгү жана жер астындагы булактарын бузбай, булгабай коргоо милдетин окуучуларга түшүндүрүү зарыл. Кыргызстандын бермети болгон Ысык-Көлдү кыргыз элинин акыны А.Осмоновдун ыр саптарында төмөнкүчө сүрөттөгөн:

Ысык-Көл кээде жымжырт, кээде толкун,

Толкуса толкунуна тең ортокмун.

Турмушта канча жолдош күтсөм дагы,

Топурак – жашоо чөйрөсү. Жер кыртышынын катуу катмары – литосфера. Топурактын негизги касиети анын асылдуулугу, түшүмдүүлүгүндө. Бул багытта да кыргыз эли нечендеген накыл кептерди кылымдан кылымга айтып келген: *Дыйкан болсоң башында бол, чарбачы болсоң кашында бол; Оор болсоң жердей бол, баарын чыдап көтөргөн. Тунук болсоң суудай бол, баарын жууп кетирген; Дыйкандын түбү – кенч; Гүл өнсө жердин көркү, мал өнсө элдин көркү; Жакшы адам элдин эркеси, жакшы жер элдин кенчи; Жер айдасаң күз айда, күз айдасаң жүз айда; Жер астында алтын бар, жерди казып баарын ал; Жер байлыгы - эл байлыгы; Жер үстүндө баары бар, эмгек кылсаң дагы бар; Жер эмгеги соолубайт, жерсиз дыйкан жыргабайт. Жерден айлан дегенде жерден айлан, жерди сүйгөн эмгекчил элден айлан; Эл байлыгынан жер байлыгы артык.*

Студенттерге экологиялык тарбия берүү, эмгекке (Эмгек – бакыт булагы, билим – өмүр чырагы; Эмгек кылбай элге ачууланба, эгин айдабай жерге ачууланба ж.б.), Ата мекенин сүйүүгө, жаратылыш ресурстарын сарамжалдуу пайдаланууга, «туулган жердин топурагы асыл» экендигин баса белгилөө менен бирге экологиялык жоопкерчиликти сезүү, экологиялык маданияттуу инсан болуп калыптануусун өркүндөтүү.

Адам жана ден соолук темасын окутууда медициналык экология бул – адамдын жашоо шартына жараша айлана-чөйрөгө, өнөр жайлардын, чарбачылыктын, кесипчиликтин түрлөрүнө жараша адамдын организминде болгон таасирлерин изилдөө жана алдын ала тийиштүү иш аракеттерди жүргүзүү. *Дени соонун жаны соо. Ден-соолук – чоң байлык.*

Экологиялык мозаика тапшырмасын аткарууда студенттер өздөрү жашаган аймактагы Кыргызстандын ар түрдүү ландшафттарын, асман тиреген мөңгүлөрүн, карлуу тоолорун, аска зоолорун, токойлорун, жайыт-талааларын, шалбааларын, агын сууларын, булактарын айкалышып алмашып, арасында өтмө аймактар бар экендигин, жердин касиеттүү көркүнүн таасирин сүрөттөп бере алышты.

Экологиялык кризистин түрлөрүнө карата экологиялык сабатсыздык – жоопкерсиздиктин натыйжасында айлана-чөйрө менен коомдун ортосундагы тең салмактуулук бузулуп, табигыйлык чектен чыгып, келечекте жалпы биосферанын өнүп-өсүүсүнүн негизги мыйзам ченемдүүлүктөрүн, о.э. адамдын ишмердүүлүгүнүн натыйжасында өзгөрүүлөргө дуушар болгон глобалдык экологияны комплекстүү илимий иликтөөгө алуу.

Жыйынтыктап айтканда, студенттерге экологиялык билим жана тарбия берүү анын экологиялык жоопкерчилигин, маданиятын, экологиялык мамилесин арттыруу менен ишке ашат. Инсандыктын жогорку белгисинин бири болгон экологиялык жоопкерчиликти студенттерде тарбиялоо билимди, билгичтикти, көндүмдү жана ой жүгүртүүнү өнүктүрүүнү талап кылат.

Экологиялык билим – бул дүйнөнүн экологиялык-гуманитардык сүрөттөлүшүнүн концепциясынын контекстинде жаратылышты коргоо, айлана-чөйрө жана экология илими тууралуу системалуу илимий билимдердин, билгичтиктерин жана көндүмдөрүн, экологиялык ишмердүүлүктүн жана маданияттын практикалык калыптанышы.

Экологиялык тарбия – бул илимий негизделген көз караштын, инсандык адеп-ахлактык келбети, жаратылышты активдүү коргоого, анын байлыктарынын көбөйүшүнө мүмкүндүк берүүгө болгон муктаждыгын калыптандыруу.

Экологиялык маданият – тарыхый жактан калыптанган адамдын табигый чөйрө менен болгон мамилесинин контекстинде түзүлгөн материалдык жана руханий байлыктар менен мүнөздөлүүчү жашоо жана адам ишмердүүлүгүн уюштуруунун белгилүү тиби.

Экологиялык жоопкерчилик – бул аң-сезимдин жана эрктин бирдиги катары конкреттүү билимге таянган дүйнөтааным катары экологиялык зарылчылыктын шарттарында коюлган адам эркиндигинин өлчөмү.

Адабияттар:

1. Бугубаев А.Дж., Бугубаев К.А., Чоров М.Ж., Усенгазиева Г.С.. Экологиялык терминдерге кыскача түшүнүктөр. Бишкек, 2012.
2. Макал-лакаптар. “Эл адабияттар сериясы” 10-т., Б., 2001.
3. Суравегина И.Т. Общеобразовательные цели экологии в контексте концепции устойчивого развития / Экологическое образование: проблемы и перспективы / Межвузовский сборник научных трудов. Нижний Новгород, 1998.-208.
4. Сманбаев О.А., Аманова А., Аманова А.. Педагогика. Б., 2006.

Рецензент: к.п.н., доцент Сманбаев О.А.